

Begravning utan ceremoni

Om kunskapsläget kring samtidens största förändring av begravningsskick

Erika Willander

Erika Willander, docent, Sociologiska institutionen, Umeå universitet.

E-post: erika.willander@umu.se

DOI: 10.62607/smt.v10i12.28045

Sedan 2008 har andelen som begravs i Sverige utan ceremoni ökat från två procent till nio procent (med en toppnotering pandemiåret 2020 på 11 procent). Enligt Sveriges begravningsentreprenörer kan en begravning utan ceremoni förstås som en direktkremering där hämtning, transport och gravsättning sker helt utan närståendes medverkan. Den här artikeln sammanfattar de svenska rapporter och uppsatser som finns om begravningar utan ceremonier tillsammans med det internationella forskningsläget. De svenska undersökningarna antyder att nya typer av personliga och privata ceremonier kan ha ersatt borgerliga och religiösa ceremonier. Det internationella forskningsläget pekar mot att avstå från ceremoni kan öka risken för förlängd och fördjupad sorg (komplicerad sorg). Tidigare forskning förbiser vad den ökande sannolikheten att ingen kommer till ens begravning har för konsekvenser för dem som lider av ensamhet.

Since 2008, the proportion of burials without ceremonies in Sweden has increased from two percent to nine percent (with a peak of 11 percent in the pandemic year 2020). According to the Swedish Association of Funeral Directors, burials without ceremonies can be understood as a direct cremation in which collection, transport and burial take place without the participation of relatives. This article summarizes the Swedish reports and essays on burials without ceremonies together with the international research literature. The Swedish studies suggest that new types of personal and private ceremonies may have replaced civil and religious ceremonies. The international research suggests that refraining from ceremony may increase the risk of prolonged and deepened grief (complicated grief). Previous research overlooks the impact of the increasing likelihood of no one attending one's funeral on those suffering from loneliness.

Inledning

Hur vill du bli begravd? Hur vill de som står dig närmast bli begravda? Kanske känns frågorna obekväma, både att svara på och att ställa. Om de gör det är du inte ensam. Svensk forskning visar att många är obekväma med att prata om döden, vad som är viktigt för oss vid livets slutskede och inte minst vem som är viktigt för oss (jmf. Eneslåt 2021). Trots att vi helst inte pratar om döden förändras våra traditioner vid livets slutskede. Den här artikeln är skriven med anledning av förändringar som skett i svenskt begravningsskick de senaste årtiondena. Artikeln utgår från att de pågående förändringarna kan påverka såväl den enskilda människans sorg som vår förmåga att finna oss på nytt i den gemenskap som förändras när en närståendes avlider. Låt mig förklara.

Sociologer och samhällsvetare har i mer än ett sekel utgått från att de ritualer vi tar del av i samband med en närståendes död är meningsfulla för oss – som enskilda individer men också som kollektiv och samhälle. I mångt och mycket är det Arnold van Genneps klassiska definition av passageriter som vägleder dessa övertygelser (Thomassen 2016). Enligt Gennep ([1909]/2019) understödjer passageriter livets stora händelser. Till stora händelser räknas födelse, vuxenblivande, tvåsamhet och död. Händelserna är stora för att de markerar både kroppslig förändring för individen och social förändring för gruppen som individen tillhör.

Gennep ([1909]/2019) delar in passageriter i tre faser: separation, transit och införlivning. I ett begravningssammanhang kan det här betyda en separation av den döde från de levande i form av avsked, tvätt, svepning och placering i en kista. Transit i form av att den avlidne tas från platsen för dödsfallet till begravningsplatsen. Riten avslutas med införlivning som sker genom att de sörjande samlas för att hedra minnet av den avlidne. Här synliggörs och erkänns att den avlidne inte längre lever men också att den avlidnes bortgång leder till förändrade relationer för de efterlevande. Under den införlivande fasen får den avlidne statusen död och de närstående etablerar en ny gemenskap (jmf. Åhrén 2009).

Om passageriterna är viktiga för oss i samband med dödsfall står Sverige inför en utmaning. En omfattande förändring verkar ha inträffat i hur vi begraver våra döda. Det förefaller som om vi i allt högre utsträckning begraver människor utan att närstående medverkar i någon av passageriternas faser. På fackspråk är det är andelen som begravs utan ceremoni, även kallad direktkremering, som ökar markant. Enligt Sveriges begravningsbyråers förbund (SBF, 2024a) uppfyller den här begravningsformen de lagstadgade kraven för gravsättning av aska. I begravningsformatet ingår transport i kista från platsen för dödsfallet, svepning och kistläggning, askkartong avsedd för minneslund och tillbörliga intyg och fullmakter. Ingen av dessa tjänster förutsätter närståendes närvaro. Upplägget omfattar heller ingen ceremoni eller samling i samband med gravsättning. De

närstående uppmuntras av begravningsbyråerna att samlas och hedra minnet av den avlidne men ingen vet i vilken utsträckning det sker. En begravning utan ceremoni kan alltså bli en begravning som passerar de närstående obemärkt förbi.

För 15 år sedan, 2008, begravdes knapp 2 procent av de som avled i Sverige utan ceremoni. Ett decennium senare utgjorde andelen närmare 7 procent av alla avlidna. Under den här tiden sker en kraftig ökning i Stockholmsområdet mellan åren 2013–2014 och 2017 är andelen som begravs med direktkremering i Stockholm 10 procent (Nilsson 2019). Under pandemiåret 2020 kom Sverige som helhet i kapp Stockholmsciffrorna och den högsta siffran hittills – 11 procent av de som avlider begravs utan ceremoni. Efter pandemin har andelen sjunkit något till 9 procent av dem som avled år 2022 vilket, historiskt sett, fortfarande är en hög nivå (SBF 2024b). År 2022 avled 94 737 personer i Sverige (Statistiska myndigheten [SCB] 2024). Drygt 8 500 av dessa kan alltså ha begravts utan någon närståendes medverkan eller närvaro. Vad innebär det för de avlidnas sista tid i livet? Vad innebär det för de efterlevande?

Kunskapsläget: Är trenden tillförlitlig?

Finns det fog för att anta att närstående inte längre samlas för att ta avsked av de som avlider för att andelen begravningar utan ceremoni ökar? För att svara på den frågan behöver vi först reda ut några begrepp. Antagandet om avsked byggs på statistik från Sveriges begravningsbyråers förbund (SBF). Enligt SBFs ordlista (SBF 2023) är *begravningar utan ceremoni* eller, utan *känd* ceremoni, synonymt med begreppet *direktare* vilket:

allmänt vedertaget betyder att kistan med den avlidne förs från dödsfallsplatsen till krematoriet eller för gravsättning. Efterlevande deltar inte aktivt någon gång från dödfallsplatsen till dess att gravsättning skett (SBF 2023:13)

Enligt SBFs erfarenhet så betyder alltså begravningar *utan känd* ceremoni som regel begravningar *utan* ceremoni. SBF samlar begravningsentreprenörer som utför cirka 50 000 av de drygt 90 000 begravningar som genomförs årligen i Sverige. Fonus är den andra stora aktören på marknaden. Fonus statistik bekräftar SBFs siffror och de rapporterar att i deras regi begravdes 9 procent av de avlidna utan känd ceremoni år 2020 (jmf., Helgesson m.fl. 2021:26). Det här betyder att om begravningsentreprenörernas praktiktära erfarenhet stämmer så är det rimligt att anta att det blivit mer ovanligt att hålla en ceremoni och samlas i samband med en närståendes bortgång i Sverige.

Ökningen av begravningar utan ceremonier är möjlig givet att religiösa begravningsordningar blivit ovanligare. Förändringen har skett i närtid. Följer vi begravningar i Svenska kyrkans ordning de senaste 50 åren kan vi se att 95

procent av de avlidna i begravdes enligt Svenska kyrkans ordning år 1975, 93 procent år 1985, 90 procent år 1995, 86 procent år 2005, 78 procent 2015 samt år 2022, 66 procent (Svenska kyrkan 2024). En betydande majoritet fortsätter alltså att begrava sina närstående i Svenska kyrkans ordning även efter att det blev populärt att träda ur Svenska kyrkan i kölvattnet av denna kyrkas förändrade relationer till staten år 2000.

Tabell 1 visar SBFs fördelning av begravningsordningar 2020. Här framgår att nästan två tredjedelar av alla begravningar sker i Svenska kyrkans ordning. Det skiljer en procentenhet mellan Svenska kyrkans egna registerdata och SBFs uppgifter vilket troligen beror på att SBF inte ombesörjer alla begravningar. I SBFs data tillkommer 4 procent i frikyrkornas regi och 6 procent i andra trossamfunds regi. Det lämnar kvar 25 procent som fördelas mellan borgerliga ceremonier (14 procent av alla begravningar) och begravning utan ceremoni (11 procent av alla begravningar).

Tabell 1. Fördelning begravningsordningar. 2020.

Begravningsordning	2020
Svenska kyrkan	65%
Frikyrkliga	4%
Borgerliga	14%
Andra trossamfund	6%
Begravning utan ceremoni	11%

Källa: Sveriges begravningsbyråers förbund (SBF 2024b)

Statistiken visar alltså att en religiös ceremoni fortfarande det vanligaste valet. Bland de sekulära alternativen är det vanligare anordna en borgerlig ceremoni än att välja bort ceremonier. Historiskt har varit lagligt att begrava utan ceremoni i Sverige sedan 1926 (Dahlqvist & Hjelm 2019:71) men fram till för 15 år sedan var det ett mycket ovanligt val.

Det nationella forskningsläget

Forskningsläget om begravningar utan ceremoni är begränsat. I ett nationellt sammanhang utgörs undantagen av forskning utförd på uppdrag av Svenska kyrkan (Helgesson m. fl. 2021; Aggedal & Silberberg 2018) samt uppsatser utförda under en tid då direktkremeringar är vanliga (Nilsson 2019; Åberg 2020). Det finns även tidigare religionssociologiska undersökningar om begravnings-

entreprenörer (Davidsson-Bremborg 2002) och prästers syn på kvalitet vid begravningar (Gustafsson 2003; Persenius 2006). Vägs resultaten av dessa undersökningar samman framkommer en motsägelsefull bild av vad direktkremeringar innebär. Undersökningarna problematiserar ifall ceremonierna uteblir. Kanske hålls ceremonier utan begravningsentreprenörernas kännedom? Helgesson och kollegor (2021) väljer att använda begreppet *begravningar utan (känd) ceremoni* som en markering av att ökningen av direktkremeringar faktiskt innehåller en osäkerhet - ceremonier och samlingar kan anordnas utan begravningsentreprenörernas kännedom.

Om det anordnas privata ceremonier kan de ligga i linje med begravningsentreprenörers eller religiösa traditioners förväntningar på begravningar och minnestunder. Ceremonierna kan också vara nyskapande och ge uttryck för nya eller alternativa förväntningar. Helgesson och kollegor (2021) såväl som Åberg (2020) ger exempel på att ceremonier anordnas. Det kan röra sig om döttrar som samlat släkten på café i samband med en förälders död eller en make som ordnat en minnestund hemma. Eftersom exemplen inte sammanställts på ett sätt som gör det möjligt att dra slutsatser om hur vanligt det är med privata ceremonier och minnestunder, vet vi idag mycket lite om omfattningen av privata ceremonier vid dödsfall. Om det är vanligt, så har det växt fram en ny form av begravningsskick i Sverige. Det svenska forskningsfältet utesluter inte heller att begravningar utan ceremoni framför allt är direktkremeringar i betydelsen att avlidna tas om hand utan närståendes närvaro eller medverkan.

Det internationella forskningsläget

I ett internationellt sammanhang är det allra vanligaste att dödsfall efterföljs av en begravningssceremoni. Därför är den empiriska litteraturen om begravning utan ceremoni mycket begränsad. Läkarna Alexander Burell och Lucy E. Sellman (University of Bristol) står för ett undantag. I samband med restriktioner implementerade för att minska smittspridningen av Covid-19 genomförde de en systematisk litteraturstudie av värdet av begravningssceremonier för att utvärdera riskerna med ceremonierna uteblev. Via databaserna MEDLINE, PsycINFO och KSR Evidence fann Burell och Sellman (2022) totalt 17 studier på temat begravningssceremoniers betydelse för de efterlevandes psykiska hälsa. Burell och Sellmans syntetisering är den första i sitt slag och enligt dem är forskningsläget tudelat. Å ena sidan finns visst stöd för att deltagande i begravningsritualer minskar risken för komplicerad sorg (Zisook & DeVaul, 1983). Det vill säga utdragen eller fördjupad sorgprocess som med stort psykisk lidande (Shear, 2015) som drabbar bortemot 10 procent av dem som förlorat en närstående (Lundorff m. fl. 2017). Det finns också exempel på studier som inte kan påvisa samband mellan deltagande och sorgprocesser (Grabowski & Frantz, 1993; Schaal m. fl.

2010). Å andra sidan visar andra studier att ceremoniernas betydelse bestäms av om ceremonierna upplevs meningsfulla för de som deltar (Gamino m. fl. 2000; Mitima-Verloop m. fl. 2019). Meningsfullhet betyder i sammanhanget att de efterlevande känner en förstärkt eller ny samhörighet med varandra som ett resultat av en ceremoni. Betydelsen av meningsfullhet ligger alltså nära det Gennep ([1909]/2019) kallade den införlivande delen av passageriter.

Burell och Sellman visar att en återkommande orsak till att ceremonier *inte* upplevs som meningsfulla är bråk eller motsättningar bland de efterlevande om hur ceremonin ska organiseras och i vilken ordning den ska följa (Burell och Sellman 2022:375). Begravningar utan ceremoni kan vara ett sätt att kompromissa när viljorna bland de efterlevande är för olika. En annan aspekt är att kostnaden för en begravning utan ceremoni betydligt lägre än för en begravning med ceremoni. Om bråk mellan efterlevande rör arv och tillgångar så kan kostnaden för ceremonin bidra till ytterligare en skiljelinje i sådana konflikter. Burell och Sellman (2022) drar utifrån sin litteraturgenomgång slutsatsen att upplevd meningsfullhet är kopplad till begravningsentreprenörers yrkesskicklighet och sensitivitet för att medla, eller förekomma, konflikter bland anhöriga. Dessa resultat om begravningsentreprenörers betydelse står i samklang med Davidsson-Bremborg (2002) och Åbergs (2020) studier. Gustafsson (2003) finner liknande mönster för präster i Svenska kyrkan.

Diskussion

Den knapphändig litteraturen om konsekvenserna av begravningar utan ceremonier pekar i två riktningar. Å ena sidan saknas kunskap om begravningar utan ceremonier är ceremoni-lösa och utan medverkan av de närstående. Kanske har nya sätt att ta avsked tagit plats i de kända ceremoniernas ställe? Om det anordnas privata ceremonier väcker det forskningsfrågor om vem som utformar dem, hur de utformas, dess innehåll och om de fyller liknande funktioner som borgerliga och religiösa ceremonier. Å andra sidan finns visst stöd för att frånvaro av ceremoni vid begravning kan förlänga och fördjupa sorgen för de efterlevande. Det finns undantag. Om närstående är oense om ceremonins utformning eller ceremonin inte upplevs som meningsfull för de sörjande utblir ceremoniernas tröstande funktioner. Det här väcker frågor om vad som upplevs som meningsfullt av dem som på olika sätt medverkar vid begravningar. Ser de yrkesutövande begravningsentreprenörerna eller förrättarna av ceremonier samma saker som meningsfulla som de deltagande? Är arrangörer och medverkande medvetna om skillnader och likheter? Känner de till vilka skillnader som bidrar till att meningsfullheten går förlorad?

Ett perspektiv som *inte* berörs i litteraturen är hur den ökande risken att vi kommer begravas utan ceremoni eller medverkan av närstående påverkar oss

medan vi fortfarande lever. I det offentliga samtalet dras emellanåt slutsatsen att det är de ensamma som begravs utan ceremoni (SVT 2019). Alltså att det skulle vara de som inte har några närstående när de dör, de vars relationer utreds av kommunerna när de avlider och i förlängningen kommunala boudredningsmän som beställer den här typen av begravningar. De spridda bevis för vem som beställer begravning utan ceremoni (Helgesson m. fl. 2021) ger dock en mer nyanserad bild. Närstående verkar beställa begravning utan ceremoni. Orsakerna varierar från att den avlidne ville ha det så till ekonomiska skäl. Mot bakgrund av att begravningar utan ceremonier ökar och att Sverige idag är ett land med utbredd önskad ensamhet och social isolering (Socialstyrelsen 2022; SCB 2022) kan frågor ställas om konsekvenser för dem som lider av ensamhet. Vad gör det med det psykiska välbefinnandet att det blir alltmer sannolikt att ingen kommer komma till ens begravning?

Svar på frågor om varför begravning utan ceremoni ökar kan ge insikter om vilka konsekvenser fenomenet kan tänkas ha. Om det till exempel finns samband mellan fattigdom och direktkremeringar kan fenomenet bidra till att upprätthålla och förstärka skillnader i ekonomisk status. Om det finns samband mellan ensamhet och direktkremering kan fenomenet bidra till att upprätthålla och förstärka samtidens tendens till individualisering men också det lidande som följer av ofrivillig ensamhet. Om fenomenet beror på religionens tillbakagång och individernas behov av personligt utformade ceremonier kan begravningar utan känd ceremoni vara en väg in för nygamla övertygelser om livet efter döden. Idag är paranormala övertygelser vanliga och fyra av tio tror att människor besitter ockulta förmågor, såsom att tala med döda personer eller minnas vad som hänt i tidigare liv (Bergquist & Lundmark 2023). Den ökande andelen begravningar utan ceremonier väcker således fler frågor än det nästintill obefintliga forskningsläget svarar på och det förefaller vara mycket angeläget att initiera ny forskning begravningarnas betydelse i vår samtid.

Referenser

- Aggedal, J.-O & Silfverberg, B. (2018). *Begravningsverksamheten och Svenska kyrkan: Ett samhällsansvar i tiden?* Verbum.
- Bergquist, J. & Lundmark, S. (2023). "De okända". I U. Andersson, P. Öhberg, A. Carlander, J. Martinsson & N. Theorin (red) *Ovisshetens tid*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Burrell, A., & Selman, L. E. (2022). "How do funeral practices impact bereaved relatives' mental health, grief and bereavement? A mixed methods review with implications for COVID-19". *OMEGA: Journal of Death and Dying*, 85(2), 345-383.
- Dahlkvist, R., & Hjelm, J. (2019). "Folkhemmets prosekulära aktörer: Förbundet för religionsfrihet och bruket av borgerliga begravningar". *Scandia: Tidskrift för historisk forskning*, 85(2).

- Davidsson-Bremberg, A. (2002). *Yrke: begravningsentreprenör: om utanförskap, döda kroppar, riter och professionalisering*. Lunds Universitet.
- Eneslätt, M. (2021). *Dösnack: metoder och verktyg för samtal om döende, död och framtida vård i livets slutskede*. Institutionen för lärande, informatik, management och etik vid Karolinska Institutet.
- Gamino, L. A., Easterling, L. W., Stirman, L. S., & Sewell, K. W. (2000). "Grief adjustment as influenced by funeral participation and occurrence of adverse funeral events". *OMEGA—Journal of Death and Dying*, 41(2), 79–92.
- Grabowski, J.-A., & Frantz, T. T. (1993). "Latinos and Anglos: Cultural experiences of grief intensity". *OMEGA—Journal of Death and Dying*, 26(4), 273–285.
- Gustafsson, G. (2003). *När det sociala kapitalet växlas in: om begrävningar och deltagandet i begrävningar*. Centrum för teologi och religionsvetenskap, Lunds universitet.
- Helgesson Kjellin, K., Sandberg, A., & Sjöberg, L. (2021). *En "riktig" begravning. Förändringar i begravningsleden inom Svenska kyrkan 2010–2020*. Svenska kyrkan.
- Lundorff, M., Holmgren, H., Zachariae, R., Farver-Vestergaard, I., & O'Connor, M. (2017). "Prevalence of prolonged grief disorder in adult bereavement: A systematic review and meta-analysis". *Journal of affective disorders*, 212, 138–149.
- Mitima-Verloop, H. B., Mooren, T. T., & Boelen, P. A. (2019). "Facilitating grief: An exploration of the function of funerals and rituals in relation to grief reactions". *Death Studies*, 1–11. doi:10.1080/07481187.2019.1686090
- Nilsson, Mikaela (2019) "När döden är slutet: Om den ökande andelen direktkremeringar i Sverige". Mater uppsats i sociologi: Uppsala Universitet.
- Persenius, I. (2006). *Omsorg och mänsklig värdighet: Teoretiska och empiriska perspektiv på förbättringsarbete i Svenska kyrkan med inriktning på begrävningar*. Acta Universitatis Upsaliensis.
- SBF. (2023). "Begrepp i begravningsverksamheten". Begrepp-i-begravningsverksamheten-2023.pdf (Hämtad 20231004)
- SBF. (2024a). "Begrävningar utan ceremoni". Begravning utan ceremoni - direktkremering | begravnings.se (Hämtad 20240110)
- SBF. (2024b). "Begrävningar under corona". Begrävningar under corona | begravnings.se (Hämtad 20240110)
- SCB. (2022). *Efter 60. En beskrivning av äldre i Sverige*. Demografiska rapporter 2022:2. Statistikmyndigheten.
- SCB. (2024). "Döda i Sverige". Döda i Sverige (scb.se) (Hämtad 20240110)
- Schaal, S., Jacob, N., Dusingizemungu, J.-P., & Elbert, T. (2010). "Rates and risks for prolonged grief disorder in a sample of orphaned and widowed genocide survivors". *BMC Psychiatry*, 10(2010), 55–10.
- Shear, M. K. (2015). "Complicated grief". *New England Journal of Medicine*, 372(2), 153–160.
- Socialstyrelsen. (2022). "Vägledning för att förhindra ofrivillig ensamhet bland äldre personer", Vägledning för att förhindra ofrivillig ensamhet bland äldre personer (socialstyrelsen.se) (hämtad 20240115).
- Svenska kyrkan. (2024). "Svenska kyrkan i siffror". Svenska kyrkan i siffror - Svenska kyrkan (hämtad 20240115).

forskning och teori

SVT (2019) "Gravsättning utan ceremoni att vanligare" Gravsättning utan ceremoni allt vanligare | SVT Nyheter

Thomassen, B. (2016). "The hidden battle that shaped the history of sociology: Arnold van Gennep contra Emile Durkheim". *Journal of Classical Sociology*, 16(2), 173-195.

Van Gennep, A. ([1909]/2019). *The rites of passage*. University of Chicago press.

Zisook, S., & DeVaul, R. A. (1983). "Grief, unresolved grief, and depression". *Psychosomatics: Journal of Consultation and Liaison Psychiatry*, 24(3), 247-256.

Åberg, I. (2020). "‘Direktare’. En kvalitativ studie om vad våra riter i samband med döden säger om vår samtid", Kandidatsuppsats, Lunds universitet.

Åhrén, E. (2009). *Death, modernity, and the body: Sweden 1870-1940*. University Rochester Press.